

Ansvarsfulla leverantörsled

- RISKER ASSOCIERADE MED NATURSTENS-
PRODUKTER

Introduktion

Förväntningarna på att företag ska agera hållbart fortsätter att öka och kommer från fler håll än tidigare. I takt med nya lagkrav, så som EU-direktivet gällande krav på stora bolag att hållbarhetsrapportera, förväntas hållbarhet att utvecklas ytterligare där sociala aspekter och mänskliga rättigheter har fått en central roll. I samhället finns idag även krav på transparens för att säkerställa varifrån material härstammar och att det är ansvarsfullt producerat. Om man ser till byggbranschen så har denna bransch utvecklats mycket de senaste åren gällande kemiskt innehåll och livscykelaspekter för de byggmaterial och byggprodukter som används, men det finns fortsatt mycket att göra kopplat till mänskliga rättigheter och arbetsvillkor i dessa leverantörsled.

För att utveckla bygg- och fastighetsbranschen i rätt riktning är det av vikt att ha en förståelse och insyn i vilka risker det finns förknippade med vanligt förekommande produkter och material. Byggvarubedömningens kansli har tillsammans med sina medlemmar valt ut ett antal produktgrupper/material som kommer att utgöra fokus de kommande åren – både vad det gäller att öka kunskapen om risker samt rekommendationer för kravställning. Denna rapport fokuserar på natursten. En ytterligare rapport om risker associerade med produkter som innehåller mycket stål har också tagits fram och det finns även planer på att publicera fler rapporter framöver. Redan 2006 uppmärksammade Sveriges Radios program Kaliber den bristande arbetsmiljön och arbetsvillkor som rådde vid stembrytning och stembearbetning i Kina.¹ Över tio år har gått sedan Kalibers granskning och ytterligare rapporter om risker förknippade med natursten har publicerats sedan dess.

En sammanställning av tillgänglig information gällande risker relaterade till naturstensprodukter presenteras i denna rapport. Syfte med rapporten, förutom att öka kunskap, är även att rapporten kan fungera som input till Byggvarubedömningens medlemmar samt övriga aktörers egna riskanalyser, kravställning samt uppföljning i sina leverantörsled. Notera att rapporten är av övergripande karaktär och ger därmed en övergripande förståelse för vilka risker som kan förekomma. Till följd av detta är det viktigt att vara observant på att i specifika fall kan det se annorlunda ut, riskerna kan både vara högre och lägre men även innefatta andra risker som inte tas upp i denna rapport. Det innebär att det är upp till användare av rapporten att även inhämta ytterligare information, likaväl som att sammanställa risker associerade med andra produkter och material som används för att i sin tur identifiera vad som bör vara fokus för just er verksamhet och era projekt.

Natursten

Natursten används både i anläggningsprojekt samt i övriga byggprojekt som exempelvis gatsten, kantsten, murar, ytskikt och golv. Sten bryts och bearbetas bland annat i Sverige, men den svenska marknaden består främst av aktörer som importerar natursten. Givet lägre produktionskostnader och storskalig produktion i utlandet är svensk sten generellt sätt dyrare än importerad sten.

¹ Sveriges Radio, 2006

Den största producenten av sten i världen är Kina,² men europeiska länder såsom Italien, Grekland, Spanien och Portugal står för 35% av världsmarknaden för natursten. Utöver sten från Kina importerar den europeiska marknaden även sten från Indien och Brasilien. Natursten kan även komma från Egypten, Nigeria, Angola, Zimbabwe samt Turkiet.³

Risker med natursten

Generella risker i leverantörskedjan för natursten

En generell leverantörskedja för natursten inkluderar stenbrytning, stembearbetning samt transport. Även om natursten främst är förknippat med sociala risker sker likaså negativ påverkan på miljön. Stenbrytningen lämnar avtryck på landskapet, stora avfallsmängder uppkommer, den biologiska mångfalden kan påverkas samt förorening av närliggande vattendrag kan ske. Miljölagstigning samt efterlevnad i det land som stenbrytningen och stembearbetningen sker har stor påverkan på hur miljöförstörande själva processen är.⁴

Om man ser till sociala risker inkluderar detta både påverkan på det omgivande samhället samt för de anställda. Det omgivande samhället kan påverkas negativt om mark tas i anspråk vilket kan leda till sämre försörjningsmöjligheter, hälsorisker samt tvångsflyttning av människor.⁵ Även de tidigare nämnda miljöriskerna har en negativ påverkan på det omgivande samhället och de som bor i området. Utöver detta är arbetsmiljön generellt sätt farlig och inkluderar risk för skär- och krosskador samt den allvarliga kroniska lungsjukdomen stendammlunga (silikos) om stenen innehåller kvarts. Dessa risker kan minimeras om ett förebyggande och systematiskt arbetsmiljöarbete finns på plats som även innefattar och erbjuder skyddsutrustning och säkerhetsutbildningar till de anställda. Brister i arbets- och anställningsvillkoren så som långa arbetstider och låga löner kan också förekomma⁶ och bör även ses som en risk.

Det är inte känt vilket transportmedel som främst används för att transportera natursten till Sverige men generella risker förekommer både vid båt- samt bilburen transport. Sjömän är extra sårbara för exploatering givet att de arbetar på internationellt vatten som inte omfattas av enskilda länders jurisdiktion. Risker innefattar arbete under långa perioder där man inte har möjlighet att lämna sin arbetsplats, osanitära förhållanden på båtarna samt bristande tillgång till mat. Arbetet utförs ofta i svåra väderförhållanden och det finns även indikationer på att sjömän har tvingats betala avgifter för att få eller behålla sitt jobb. Det finns även risk för korruption inom sjötransportsektorn. Risker associerade med bilburen transport innefattar långa dagar utan tillräcklig vila (även inom EU) samt buller i tätbebyggda områden. Oavsett transporttyp sker utsläpp till luft.⁷

² SBUF, 2015

³ Swedwatch, 2017

⁴ SBUF, 2015

⁵ SBUF, 2017

⁶ SBUF, 2015

⁷ Hållbar Upphandling, 2017

Specifika landrisker

Brasilien, Kina och Indien kategoriseras som högriskländer.⁸ I dessa länder finns det risker gällande bristande fackliga rättigheter, avsaknad av skyddsutrustning och säkerhetsutbildningar, låga löner samt långa arbetstider. Utförligare beskrivning om risker i de respektive länderna presenteras nedan.

Gemensamma karaktärsdrag för dessa länder är även att länderna inte har ratificerat alla International Labour Organizations (ILO) åtta kärnkonventioner. ILO utgörs av 183 medlemsländer som har i uppdrag att åstadkomma internationella regler som hindrar att arbetstagare utnyttjas och exploateras. Kärnkonventioner utgör en minimistandard för arbetsvillkor världen över och inkluderar:

- Förbud mot tvångs- och straffarbete (nr. 29)
- Föreningsfrihet och skydd för organisationsrätten (nr. 87)
- Rätten att organisera sig och förhandla kollektivt (nr. 98)
- Lika lön för lika arbete, oavsett kön (nr. 100)
- Avskaffande av tvångsarbete (nr. 105)
- Diskriminering vid anställning och yrkesutövning (nr. 111)
- Minimiålder för arbete (nr. 138)
- Mot de värsta formerna av barnarbete (nr. 182)

Stater som har ratificerat konventionerna förpliktar sig att följa dessa. Dock gäller kärnkonventionerna alla människor i alla länder, oavsett om de har blivit ratificerade eller ej av landets regering. För att kärnkonventionerna inte ska förlora sin särställning och legitimitet är det viktigt att så många länder som möjligt ratificerar dessa.⁹

Brasilien

Brasilien har ratificerat alla ILO:s kärnkonventioner förutom konvention nr. 87 angående föreningsfrihet och skydd för organisationsrätten.¹⁰ Barnarbete utgör ett problem och det uppskattas att runt 3,7 miljoner barn i åldrarna 5-17 år arbetar. Barnarbete sker främst inom hantverk, jordbruk, privata hushåll samt försäljning. Kvinnor, afro-brasilianer, urfolk, transpersoner och personer med funktionsnedsättning utsätts för diskriminering på arbetsmarknaden, även om diskrimineringsförbud råder. Ett annat fortsatt problem i Brasilien är slavarbete, där arbetare från fattiga delstater lockas till landets resursrika regioner för att arbeta men fastnar istället i tvångsarbete och blir tvingade att betala av påhittade skulder. En annan utmaning i Brasilien där de mänskliga rättigheterna kränks är genom landkonflikter. Svåra sammandrabbningar har skett mellan urfolk som försöker skydda sina territorier samt miljön och de som vill utvinna naturresurser industriellt eller kommersiellt. Under 2016 och 2017 har flera urfolksaktivister dödats. Korrupcion och mutor är fortfarande ett utbrett problem i Brasilien, framförallt i kontakt med lokala myndigheter och näringsidkare.¹¹

⁸ Upphandlingsmyndigheten, 2017

⁹ Union to Union

¹⁰ ILO, Brasilien

¹¹ Utrikesdepartementet, Brasilien, 2017

Kina

Av ILO:s åtta kärnkonventioner har Kina inte ratificerat kärnkonventionerna gällande tvångsarbete och organisationsfrihet (nr. 29, 87, 98 och 105). Det är enbart fackföreningen All China Federation Trade Unions (ACFTU) som är erkänd enligt lag. Denna fackförening står direkt under kommunistpartiets kontroll¹² vilket innebär att organisationsfriheten och rätten att förhandla kollektivt är begränsad i Kina.¹³ Att anställa barn under 16 år är olagligt men barnarbete förekommer bland annat inom jordbruk, mindre familjeföretag och produktionsarbete. Dock saknas statistik varav det inte är möjligt att säga hur utbrett det är. Föroreningar av luften, mark och vatten är allvarliga miljöproblem i landet.¹⁴ Risken för korruption antas vara medelhög i landet.¹⁵

Kina har en varierad nivå på tillverkningsfabrikerna för natursten som sträcker sig från enkla arbetsbänkar utomhus till högteknologiska fabriker som innehar ISO-certifieringar.¹⁶ Swedwatch, The Center for Research on Multinational Corporations (SOMO) och The Hong Kong Liaison Office of the International Trade Union Movements (IHLO) granskning 2008 av den kinesiska stenindustrin visade på risker som redan nämnts, såsom stendammslunga, kross- och skärskador, avsaknad av skyddsutrustning samt utbildning för de anställda. Den visade även att inom de farligaste momenten arbetar ofta personer som är anställda via underleverantörer, som många gånger har sämre arbetsvillkor än de som är direktanställda. Det kan röra sig om avsaknad av anställningsavtal, att man inte får utbildning i hur de farliga arbetsmomenten ska utföras eller att det utgörs av migrantarbetare. Vidare är övertid vanligt och arbetstagare tilldelas ofta inte en vilodag då produktion sker alla dagar i veckan. Det innebär att den genomsnittliga arbetsveckan kan variera mellan 56 och 77 timmar. Lönerna inom naturstensindustrin är inte exceptionellt låga om man jämför med andra industrier, men lönerna skulle vara högre för många arbetare om övertid betalas enligt den lagstadgade mininivån. Barnarbete påträffades inte i deras granskning och de fann inte heller tecken som visade på att diskriminering eller tvångsarbete (utöver obligatorisk övertid) var ett problem.¹⁷

Indien

Kärnkonventionerna gällande föreningsfrihet (nr. 87 och 98) är inte ratificerade.¹⁸ Rätten att bilda fackföreningar samt föreningsfrihet föreskrivs i lagen,¹⁹ men The International Trade Union Confederation (ITUC) klassificerar Indien som ett av de värsta länderna att arbeta i då arbetstagare inte har tillgång till dessa rättigheter. Trakasserier och hot förekommer mot de som försöker bilda en fackförening och arbetare som protesterar mot orättvisa villkor har attackerats och blivit arresterade.²⁰ Indien är även associerat med risker både vad det gäller tvångsarbete samt barnarbete. Tvångsarbete yttrar sig främst genom att arbetstagare

¹² Utrikesdepartementet, Kina, 2017

¹³ ITUC Kina, 2017

¹⁴ Utrikesdepartementet, Kina, 2017

¹⁵ Corruption Perception Index, 2017

¹⁶ Swedwatch, 2017

¹⁷ Swedwatch, SOMO & IHLO, 2008

¹⁸ ILO, Indien

¹⁹ Utrikesdepartementet, Indien, 2017

²⁰ ITUC, Indien, 2017

(inklusive barn) har en skuld till sin arbetsgivare/rekryterare som de måste betala av genom att arbeta. Officiella siffror pekar på att uppemot 12,6 miljoner barn mellan 5 och 14 år arbetar. Det är inom jordbruket, tillverkningsindustrin samt i gruvor som barnarbete bland annat förekommer²¹ och så sent som 2017 ratificerade Indien ILO:s kärnkonventioner gällande barnarbete (nr. 138 och 182). På arbetsplatser finns det lagar som ska reglera arbetstider, minimilöner och säkerhet men dessa följs bristfälligt. Även diskriminering förbjuds enligt lag men lägre kaster, etniska minoriteter och urfolk, och framförallt kvinnor och personer med funktionsnedsättning, utsätts för diskriminering.²² Risken för korruption antas vara medelhög i landet.²³

The India Committee of the Netherlands samt Stop Child Labours granskning 2015 av den indiska stenindustrin visade att i fem av sex stenbrott fanns barnarbete. Dessa barn svarade för nästan 10% av den totala arbetskraften, där 5,1% av barnen var mellan 15–18 år och 4,6% under 14 år. Över hälften av arbetskraften rapporterade även att de var skyldiga en stor summa pengar till de som de är anställda via, vilket kan indikera en form av tvångsarbete. Mer än 90% av arbetarna var inhyrda informellt utan skriftliga kontrakt. Lönediskriminering på grund av kön förekom, där kvinnor ofta tjänade mindre än de lagstadgade miniminivåerna. Övertid visade sig även vara vanligt men något som sällan kompenseras. Även om männens lön ansågs vara i paritet eller till och med högre än den lagstadgade mininivån så uppnår de faktiska lönerna inte lagkraven om hänsyn tas till totalt antal arbetade timmar. Skyddsutrustning och säkerhetsanvisningar saknades vilket utgör en risk när stora stenar ska förflyttas samt om kvarts förekommer. De anställda som var bosatta på arbetsplatsen bor i mycket dåliga förhållanden som saknar lämpliga faciliteter såsom rent dricksvatten.²⁴

Initiativ för ansvarsfulla leverantörsled

Vid genomgång av extern information gällande natursten blir det tydligt att risker förekommer både vad det gäller mänskliga rättigheter, arbetsvillkor, miljö och korruption. Nedan listas initiativ som på ett eller annat sätt arbetar för att uppnå ansvarsfulla leverantörsled:

- [Byggvarubedömningen](#) – fick i uppdrag av sina medlemmar att ta fram ett bedömningssystem för sociala aspekter för att systematisera arbetet med dessa frågor och lyfta dess betydelse. Materialleverantörer har möjlighet att transparent redovisa sitt arbete i Byggvarubedömningens webbtjänst och Byggvarubedömningens medlemmar rekommenderas att använda webbtjänsten för att ställa krav och följa upp materialleverantörer med riskprodukter.
- [Etisk arbetsgrupp för krav och uppföljning av natursten](#) – den etiska arbetsgruppen utgörs av Göteborgs stad, Malmö stad, Örebro, Stockholms stad, Linköping och Lund. De har tagit fram vägledning för att förenkla för kommuner som vill börja arbeta med

²¹ Utrikesdepartementet, Indien, 2017

²² Utrikesdepartementet, Indien, 2017

²³ Corruption Perception Index, 2017

²⁴ Indian Committee of the Netherlands & Stop Child Labour, 2015

att ställa etiska krav på natursten och följer sedan upp naturstensleverantörer genom revision.

- [TFT Responsible Stone Programme](#) – en organisation som arbetar tillsammans med sina medlemmar för att förbättra arbetsförhållandena inom naturstensindustrin.

Slutsats och rekommendationer

Stenbrytning och stenbearbetning är generellt sätt alltid förknippade med risker, men riskerna kan variera från lågt till högt beroende på i vilket land detta sker, hur leverantören hanterar risker, hur arbetsmiljön ser ut samt vilken skyddsutrustning som erbjuds till de anställda. Vidare finns det alltid en risk att mark tas i anspråk för att bryta stenen, oavsett var detta sker. Så länge man inte vet varifrån stenen kommer och hur materialleverantörerna arbetar med socialt ansvarstagande i sina leverantörsled så bör natursten ses som en riskprodukt och hanteras därefter.

Inom Byggvarubedömningen pågår sedan ett par år tillbaka ett långsiktigt arbete i att utveckla och säkerställa att de produkter som används i bygg- och anläggningsprojekt är tillverkade och producerade under ansvarsfulla förhållanden. Det material och stöd som vid dagens datum, april 2019, finns att tillgå för Byggvarubedömningens medlemmar är:

- Uppförandekod att ställa krav utifrån
- Förslag på externa källor att använda i arbetet med att identifiera risker
- Generella riskanalyser för natursten och stål. Planer finns att lansera ytterligare riskanalyser framöver
- Formuleringar av kravställning i projekt för privata företag samt organisationer som lyder under LOU
- Ett bedömningsverktyg där produkter kan granskas av Byggvarubedömningens kansli och bli bedömda utifrån de sociala kriterierna
- En hållbarhetsspecialist på Byggvarubedömningens kansli för initial rådgivning

Därutöver finns en kunskapsbank och rapporter kring hur du som organisation kan arbeta systematiskt med ansvarsfulla leverantörsled utifrån FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter.

Avslutningsvis är det viktigt att vara medveten om att ansvarsfulla leverantörsled är ett omfattande och långsiktigt arbete. Kännedom om risker för produkter och material är ett viktigt första steg, för utan denna förståelse finns liten möjlighet att arbeta vidare. Men för att säkerställa att människorna som producerar de byggmaterial som vi använder gör detta i enlighet med humana arbetsvillkor är kravställning likaväl som uppföljning nödvändigt. Byggvarubedömningen rekommenderar därför sina medlemmar och övriga användare att påbörja kravställning och uppföljning i liten skala utifrån egna riskanalyser, där naturstensprodukter kan utgöra ett fokusområde. Vi hoppas att denna rapport inspirerar branschens aktörer att påbörja det viktiga arbete som vi har framför oss för att säkerställa ansvarsfulla leverantörsled.

Källor

Corruption Perception Index, 2017

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (hämtad 2019-03-28)

Hållbar Upphandling, 2017: Riskanalys Instrument

<http://www.xn--hllbarupphandling-8qb.se/component/phocadownload/file/82-riskanalys-instrument>

ILO, Ratifications for Brazil

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11200:0::NO:11200:P11200_COUNTRY_ID:102571

(hämtad 2019-02-11)

ILO, Ratifications for India

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11200:0::NO::P11200_COUNTRY_ID:102691

(hämtad 2019-02-08)

Indian Committee of the Netherlands & Stop Child Labour, 2015: Rock Bottom – Modern Slavery and Child Labour in South Indian Granite Quarries

<http://www.indianet.nl/pdf/RockBottom.pdf>

ITUC 2017, Survey of violations of Trade Union Rights, China

<https://survey.ituc-csi.org/China.html#tabs-2> (hämtad 2019-02-08)

ITUC 2017, Survey or violations of Trade Union Rights, India

<https://survey.ituc-csi.org/India.html#tabs-3> (hämtad 2019-02-11)

SBUF, 2017: Hela Kedjan: Ansvar för materialinköp till anläggningsprojekt

<http://vpp.sbuf.se/Public/Documents/ProjectDocuments/d5e5a441-c0f9-42c6-b097-71eef5fc076f/FinalReport/SBUF%2013182%20Slutredovisning%20V%C3%A4gledning%20Hela%20kedjan%20-%20Ansvar%20f%C3%B6r%20materialink%C3%B6p%20till%20anl%C3%A4ggningsprojekt.pdf>

SBUF, 2015: Ansvarsfulla materialval i anläggningsbranschen

<http://vpp.sbuf.se/Public/Documents/ProjectDocuments/ada1d9cd-e6d3-4f82-a2c1-3d99b5c9ccda/FinalReport/SBUF%2013044%20Slutrapport%20Ansvarsfulla%20materialval%20i%20anl%C3%A4ggningsbranschen.pdf>

Sveriges Radio, Kaliber 2006: Svenska trottoarer görs i Kina

<https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=845898>

Swedwatch, 2017: Riskanalys av byggmaterial och byggprodukter – En rapport av Swedwatch på uppdrag av Oslo Kommune

<https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13223000/Innhold/Politikk%20og%20administrasjon/Anskaffelser/Risikoanalyser%20p%C3%A5%20byggmaterialer%20og%20produkter%20for%20Oslo%20kommune%202017.pdf>

Swedwatch, SOMO & IHLO, 2008: Improving Working Conditions at Chinese Natural Stone Companies

<http://www.pierrebleuebelge.be/images/biblio/biblio-87-1089.pdf>

Union to Union: Mänskliga rättigheter i arbetslivet

<https://www.uniontounion.org/manskliga-rattigheter-i-arbetslivet-0>

Utrikesdepartementet, 2017: Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Brasilien: situationen per den 31 december 2017

<https://www.gov.se/49f292/contentassets/7f98e99c25044680876b1e98d07ff6d2/brasilien-manskliga-rattigheter-demokrati-och-rattsstatens-principer-2017.pdf>

Utrikesdepartementet, 2017: Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Indien 2015-2016

<https://www.gov.se/498aca/contentassets/8a6f037a44404ceabed8bb41eb49767f/indien---manskliga-rattigheter-demokrati-och-rattsstatens-principer-2015-2016.pdf>

Utrikesdepartementet, 2017: Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer i Kina 2015-2016

<https://www.gov.se/498ee9/contentassets/f8f0525faeaf4673affbb62159c57189/kina---manskliga-rattigheter-demokrati-och-rattsstatens-principer-2015-2016.pdf>

Upphandlingsmyndigheten, 2017: Risker i upphandling av varor inom bygg och fastighet

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/globalassets/hallbarhet/socialt-ansvarsfull-upphandling/arbetstagares-rattigheter/risker-i-upphandling-av-produkter-och-tjanster-inom-bygg-och-fastighet.pdf>